

שיטת המוסלמי ודחייתו (ה-ט)

אחרי כן הזמין חכם מחכמי האסלאם ושאל אותו על חכמתו ומעשהו. אמר לו: אנו דוגלים בייחוד-האל⁴⁴, בקדמות האל, בחידוש העולם ובהתייחסות אל אדם ונח, ושוללים את ההגשמה לחלוטין⁴⁵. כאשר מופיע דבר מזה כדיבור, אנו מוציאים אותו מפרוטו ואומרים שהוא מטפורה או קירוב⁴⁶. עם זאת אנו קובעים שספָּרְנוּ הוא דיבור

הערות - ילמד ענוים דרכו

44 הייחוד באסלאם כוונתו שאין עוד אלוה בלתי, היינו שהוא הגדול והגיבור ביותר. לכן משמעות "אסלאם" - כניעה. אולם ביהדות האחדות היא גם שהוא כולל הכל. כמו שנאמר: "הכל בו והוא בכל וחוץ לכל" (רמ"ק, ספר אילימה מ"א ת"ד, פ"א). ולזה לא הגיע האסלאם.

45 וכן ביהדות, כמו שמבואר לקמן (ד, ג עמ' 216) בביאור התואר "קדוש": "השם) קדוש, כינוי להיותו נעלה ומרומם משיהיה ראוי לתואר מתארי הברואים, אף אם הוא קרוי בהם על דרך מטפורה. לכן שמע ישעיהו: 'קדוש קדוש קדוש' (ישעיהו ו, ג) עד אין קץ, כלומר, שהוא נעלה ומרומם ומקודש ונקי משידבק בו דבר מטומאות האומה אשר אורו שורה ביניהם. לפיכך ראה אותו 'על כסא רם ונשא' (שם א). משום זה מכנים 'קדוש' את הרוחני שאינו מתגשם ולא דבק בו דבר מן הדברים הגופניים". ובמאמר א, פט מבאר ריה"ל שיש איסור על ההגשמה, וגם זה מבואר בשכל, שהרי אנו מאמינים שאף הנשמה והמלאכים ללא גוף וכל שכן האלוה. אולם מול ביטול ההגשמה ישנו קושי אמוני כפול: א. האמונה במציאות הנבואה: איך אלוה נשגב ומרומם מדבר עם בריה שפלה (קושיית המלך לקמן א, 1; א, סח); ב. ביטויים בתורה שנראה מהם שלאֵלוה יש גוף, כגון "כתובים באצבע אלוהים" (שאלת המלך לקמן א, פח).

הסבר החילוק מבואר לקמן (ד, ג עמ' 217) בביאור שם "קדוש ישראל": "קדוש ישראל, כינוי לדבר האלוהי הדבק בו ובציבור צאצאיו דבקות של הדרכה וניהול, לא דבוק של צמידות ומגע". הופעת השכינה בישראל אינה אלא סוג אחר של הנהגה אלוהית, מעין תוכנה אחרת השורה על האומה. והיא ההנהגה הניסית שבאה באופן ישיר מהאלוה, ללא "סיבות אמצעיות" (שהם חוקי הטבע, המקריות או בחירת האדם - עיין לקמן ה, כ). דבקות או חלות של הנוכחות האלוהית - כוונתה שהמקום או האיש או האומה - פועלת בהם ההנהגה האלוהית, ובה חופש אלוהי שאינו תלוי בטבע אלא פועל לפי מעשי האדם. לביאור העניין עיין עוד במשל הלב והמוח - ד, ג עמ' 217; בביאור אופן החיבור בין רוחני לגשמי - א, פט-צא; מו"נ א, מז.

46 כלומר, קירוב העניין לדעתו של האדם. וכן הוא גם בדברי החבר לקמן מאמר ב סוף סעיף א וסעיף ב; ה, כז בביאור "זכרון תרועה". וכן הוא ברמב"ם בהקדמה לפרק חלק ביסוד השלישי. מדוע התורה משתמשת בדרך זו? ראשית, כדי להעביר להמון יסודות אמוניים, שבשלב זה של הבנתם יכולים להבינם רק כך (מו"נ א, כו; הקדמת המורה, ובפרט בעניין הסתירה החמישית והשביעית); שנית, כדי להעביר לנביא יסודות אמוניים שאין השכל יכול להשיגם (רבונו חננאל ברכות ו, א ד"ה מנין שהקב"ה; כוזרי ד, ה). לפי הסיבה הראשונה אין במשלים המגשימים תוכן ואמת, ואילו לפי הסיבה השנייה יש בהם תוכן ואמת, כי העולם הגשמי נברא כמשל לעולם הרוחני, והנביאים רואים בגשמיות ומשליכים לרוחניות, ומדמים צורה ליוצרה. וכן כתב היעב"ץ (מגדל עז, אוצר הטוב א, יא): "אע"פ שכבר אמרו חז"ל: 'דברה תורה בלשון בני אדם' לסבר האוזן בדרך שהיא יכולה לשמוע, מ"מ ידוע למשכילים כי יש פנימיות ותוך לכינויים הללו, ואין דברי תורה כשיחה בטלה חלילה, ולא לשון הקודש הסכמים בשאר לשונות, אמנם הם סתרי התורה הגנוזים למי שזוכה, כיוצא בה אמר: 'גדול כוחן של נביאים שמדמין הצורה ליוצרה, כמו שאמר הכתוב: ועל דמות הכיסא כמראה אדם'". וכן בגני הרמח"ל, עמ' פא (ועיין דעת תבונות סי' פ): "לא יקשה עוד

אלהים והוא בעצמותו נס⁴⁷. אנו חייבים לקבל אותו בגלל עצמותו, כי איש אינו יכול לחבר כדוגמתו או כדוגמת פסוק מפסוקיו. נביאנו חותם הנביאים⁴⁸ ומבטל כל תורה

הערת - ילמד ענוים דרכו

עליך כלל שום אחד מן המקראות המתאר את הכורא ב"ה בתוארי אדם, כי הוא דבר אמיתי ונכון, ואין צריך שלילת גשמיות בזה כלל. כי הלא אם הפעולות הפרטיות של המאציל ב"ה הם שורש לחלקי האיברים בגוף האדם, הלא שמות גוף האדם יפלו היטב בפעולות המאציל ב"ה, בהעלותם מן המסוכב אל סיבתו, כי אם נאמר 'יד ה' - נבין אותה הפעולה הפרטית שפעל המאציל שכנגדה נמצא היד באדם, ונמצאת אותה פעולה שורש לחלק זה מן הגוף, ולכן נקראת על שמה, ואין יש פה ראשית חשש גשמיות כלל וכלל". שתי הבחינות מרומזות בדברי הרמב"ם בהל' יסודי התורה א, ו-ז; א, יב. סיבה שלישית לשיח המגשים מבווארת ככוזרי לקמן, שלא ניתן להגיע לאמונה שיש בה רגש וקשר ומסירות נפש רק בהוכחה שכלית, ללא מפגש חי - עיין ד, ד-ה; ד, טז-יז; ה, כב (בסופו). לכן לעולם יש להקדים את התודעה המחברת בין האדם לאלוה לתודעה על קדושתו ואי הגשמתו - לקמן ג, יז: "לאחר שהוא מבסס את אמונתו ב'אבות' וב'גבורות', הגורמות לו ל'דמות שהוא יתעלה קשור בעולם הזה הגשמי, הוא מצהיר ב'קדושת השם', כלומר, (ברכת) 'אתה קדוש', שהוא נעלה, קדוש ומרום משידבק בו או יתקשר אליו משהו מתארי הדברים הגשמיים. הוא מְשַׁנָּה בברכה זאת את כל מה שקבעו הפילוסופים שאלהים נעלה ומקודש. זאת לאחר שהוא מצהיר ב'אבות' וב'גבורות' על אלוהותו ומלכותו, כי בהן התאמת לנו שיש לנו שליט ומחוקק. לולא שני אלה היינו מטיילים ספק, לאור דברי הפילוסופים והדהריה'. לכן חייבים להקדים 'אבות' ו'גבורות' ל'קדושת השם'".

47 אמנם האסלאם מקבל שמשה (וגם אותו האיש הנוצרי) היה נביא ושנתן תורה לישראל, אלא שלטענתו בני ישראל סילפו אותה, והאסלאם הוא התורה האלוהית האותנטית הראשונה והיא "תורת אברהם" (כלומר, אברהם היה מוסלמי, וכן דוד, משה וכו'). מצד שאלת העם הנבחר - טענת האסלאם היא שישמעאל בנו הראשון של אברהם הוא הממשיך העיקרי שלו ולא יצחק ובני ישראל. לכן האסלאם התייחס לנוצרים כעובדי עבודה זרה, ואילו ליהודים הוא התייחס כ"מינים" - מאמינים באחדות ה' אך מסלפים את הספר (וכופרים ב"נביא"). למעשה, בעוד שהנוצרים ביססו את אמונתם על "החלפת האומה הנבחרת", האסלאם ביסס את אמונתו על "החלפת הספר". לכן בקוראן יש מובאות אין-ספור של סיפורי התנ"ך ושל מדרשי חז"ל עליהם בעיוותים ובשינויים כאלו ואחרים. כי עיקר החילופין הוא ב"ספר".

ההשלכה: הנצרות, שנשענה על סיפור בחירת ישראל, נשענה גם בהוכחת מציאות הנבואה והנסיים וההשגחה על סיפורי ישראל. לעומת זאת, האסלאם שחזר לישמעאל וקפץ ישירות אל הנביא שלהם - וכל סיפורי ישראל מסולפים לטענתו - צריך להביא "מעמד הר סיני" ו"יציאת מצרים" משלו! ועל החוסר הזה המלך מעיר.

בפעול יש שינוי בקוראן ביחס ליהודים. בתחילת הדרך ניסה המשוגע שלהם למשוך אליו את היהודים כי האמין שהיותו מייחד את האלוה יחבר אותם אליו, ולכן ישנם ביטויים חיוביים כלפיהם. משלא הצטרפו אליו ואף זלזלו בו, התהפך היחס ונעשה עוין.

יש להעיר שהאסלאם לא נזקק יותר מדי לבסס את החובה הדתית שלו על ההתגלות שהיתה בישראל גם מפני שההצלחה המדינית האירה להם פנים כבר בתחילת הדרך, וההצלחה היא ההוכחה הטובה ביותר להמון. לעומת זאת, הנצרות בראשיתה היתה נרדפת, ועל כן היתה זקוקה במשך שנים להישען על סיפורי ההתגלות וההשגחה והבחירה של ישראל.

48 האסלאם מאמין באפשרות הנבואה אך שולל את האפשרות שיהיה עוד נביא אחר מוחמד ימ"ש. ההשלכה היא שהנבואה אינה דבר שהאמין יכול לשאוף אליו. על כן היו קבוצות שייחסו לעצמן נבואה והוצאו מהאסלאם. לעומת זאת היהדות שואפת: "ומי יתן כל עם ה' נביאים", וכן: "נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך", וכמו שהדגיש החבר לקמן בסעיף יא ובסעיף קא.

מסלול 1: יום א לפרשת וירא
מסלול 2: יום ג לפרשת לך לך

שקדמה. הוא קורא לכל האומות לקבל⁴⁹ את האסלאם. גמולו של המציית – השבת רוחו אל גופו בגן-עדן, ועונג שלא יחסרו בו אכילה, שתייה, בעילה וכל מה שיחשוק בו. וגמול הממרה – השבתו אל אֶש שלא יכלו ייסוריה לעולם.

ו

אמר לו הכוזרי: המבקש להדריך מישהו בעניין האלהים ולאמת לו שאלהים מדבר אל בשר-ודם, בעוד הוא חושב זאת לבלתי מתקבל על הדעת, עליו לשכנעו בדברים מפורסמים שלא ניתן לדחותם. ועדיין קשה שיקבל-כאמת שאלהים דיבר אל בשר-ודם. — אם ספרכם נס והספר (כתוב) ערבית, לא-ערבי כמוני לא יבחין בנס שבו ובנפלאותו⁵⁰. אם ייקרא בפניי לא אבדיל בינו לבין דיבור ערבי אחר.

ז

אמר לו החכם: הופיעו נסים על ידו, אבל הם לא נקבעו כראיות לקבלת תורתו.

ח

אמר הכוזרי: יתרה מזאת, הנפשות לא יסכינו להודות שאלהים דבק בבשר-ודם אלא⁵¹ על-פי נס שבו יהפוך את העצמים — ואנו יודעים שאין יכול לעשות זאת אלא מי שיצר

הערות – ללמד ענוים דרכו

49 אמנם יש להעיר שקיימת מחלוקת בין הסונים לשיעים אם יש לאדם חופש בחירה ואם יש צדק אלוהי בגמול או שהאדם נולד להיות צדיק או רשע וכך רצה ה', וגם הטובה או הרעה שיקבל היא רק ברצון האלוהי והכל כתוב. וכל זה נגד עמוד התורה.

50 וזו בעיה בספר עצמו! אם הספר ירד מאת האלוה כדי לחייב את כל בני האדם בעולם באלהותו, המופלאות האלוהית שבו היתה צריכה להיות ניכרת לכל האנושות. יש סתירה בין אופן הכתיבה של הספר לבין הטענה שמופלאותו היא המקור לחיוב האוניברסלי היוצא ממנו.

בניגוד לכך, תורת משה מכוונת רק לבני ישראל (א,כז-כז) ולכן כתובה באופן המתאים רק לישראל, כדברי ריה"ל לקמן (א,ק): "אלו אמר (משה): נשלחתי להנחות את כל יושבי תבל, והידיעה על אודותיו לא היתה מגיעה אל מחציתם, היה בזה פגם בשליחותו, שהרי מטרתו של אלוהים לא היתה מתקיימת בזאת. מה שהיה מונע שישלים את השליחות היה ספרו כתוב עברית, והיה נמנע מאנשי סגד והודו ומן הכוזרים להבין אותו ולנהוג על פיו אלא אחרי מאות בשנים, אם יקרה להם שישתנו להדמות אליהם עקב השתלטות או שכנות, לא מתוך שראו את הנביא עצמו או נביא אחר שיעיד עליו ויאשר את תורתו. אמר החבר: משה לא זימן אל תורתו אלא את עמו ואת אנשי לשונו..."

51 אמנם בפועל ה' הוכיח לישראל את מציאות התחברות האלוה אדם ונתינת תורתו בנבואה – במעמד הר סיני, שבו הם עצמם שמעו דבר ה', ולא על ידי נסים ואותות ומופתים – כמבואר לקמן א,פז: "שאף על פי שאחרי הנסים האלה העם האמינו לדברי משה, עליו השלום, נשאר ספק בנפשותיהם כיצד [ייתכן] שפנה אלוהים בדיבור אל בשר ודם, כדי שראשית התורה לא תהיה בדעתו ומחשבתו של בן אדם בליווי השראה וחיוזוק מאלוהים. כי חשבו שלא סביר שמי שאינו בשר ודם יפנה בדיבור, שהרי הפנייה בדיבור – גשמית. אלוהים רצה להסיר ספק זה שלהם וציווה אותם לקבל על עצמם [טהרה] פנימית וחיצונית... העם הכינו עצמם והתכוונו לדרגת הנבואה. יתר על כן, לכך שישמעו כולם בגלוי את הפנייה בדיבור... העם שמע את הפנייה בדיבור בלשון צחה, בעשרה דברים... עשרת הדיברות האלה לא נמסרו לעם מפי גברים יחידים, ולא מפי נביא, אלא מפי אלוהים".

את הדברים מלא־דָּבָר — ושזה יהיה בפני המונים שיראו זאת בעיניהם, לא שיבוא להם הדבר במסורת ובשלשלת־קבלה, ושהדבר ייחקר וייבחן בחינה אחר בחינה, כדי שלא יהיה חשד שיש בזה הטעיה או כישוף. הנפשות תקבלנה בקושי את הדבר הגדול הזה, כלומר, שבורא העולם הזה והעולם הבא, המלאכים והשמים והמאורות, ידבק בחלאה המזוהמת הזאת, כלומר, באדם, ידבר אליו וימלא את משאלתו ואת שרירותיו.

ט

אמר החכם: האיך ספרנו מלא ידיעות על משה, עליו השלום, ועל בני ישראל? ⁵² לא ניתן לשלול מה שעשה (האלוה) בפרעה, בקע את הים, העביר בשלום את מי שהיה שבע־רצון מהם וטיבע את מי שחרה אפו בהם, ו(סיפק את) המן והשלו לאורך ארבעים שנה, ושהוא דיבר אל משה על ההר, והעמיד את השמש ליהושע, והנחיל לו ניצחון על הענקים, והמבול וכיליון עמו של לוט אשר קדמו לזאת. האיך אלה מפורסמים? ואיך בהם חשד לתחבולה ולהטעיה.

שאלות מנחות:

- ✦ באילו שני יסודות אמונה האסלאם קרוב ליהדות יותר מהנצרות? האם יש בכך חזרה ל"היגיון" בהכרת האלוהות?
- ✦ באילו יסודות התרחק האסלאם מהיהדות?
- ✦ על מה מבוססת החובה הדתית באסלאם? מדוע האסלאם לא נזקק "להתבסס" על סיפור בחירת ישראל?
- ✦ הרמב"ם (הל' עבודה זרה ט, ד) פוסק שהנוצרים בימיו הם עובדי עבודה זרה אך מותר ללמדם תורה ואילו המוסלמים אינם עובדי עבודה זרה אך אסור ללמדם תורה. מדוע?
- ✦ מדוע המלך דודש מהמוסלמי הוכחות על הנבואה ועל ההשגחה של האלוה, מה שלא דרש מהנוצרי? מה שמט האסלאם מתחת רגליו בכך שכפר מראש בבחירת ישראל?

הערות - ילמד ענויים דרכו

אמנם כל זה כדי להוכיח את עצם המציאות של הנבואה. אולם להוכחה שאדם מסוים נביא - נראה מריה"ל כאן שעיקר הבחינה היא בעשיית נסים ובמציאות חיים על-טבעית, כמבואר לקמן א, מא-מג; וכן באומה בכללה - לקמן א, קט. זאת מפני שהנבואה בריה"ל היא חלק ממצויאות כללית של השראת שכונה, חלות הדבר האלוהי. לעומת זאת, הרמב"ם סובר שעשיית נסים אינה הוכחה לנבואה (הל' יסודי התורה ח, א) והסיבה שמאמינים לנביא היא שכך ציווה ה' בתורה, ודי שיאמר עתידות (שם י, א) ולא יעשה נסים. והטעם, שהנבואה שעליה מדבר הרמב"ם היא מהכוחות הטבעיים באדם - עיין מו"נ ב, לב ואכמ"ל.

52 גם האסלאם וגם הנצרות עסקו בניסיונות להוכיח שהדת שלהם נכונה ושנביאם היה נביא אמת, מתוך נקודת הנחה בסיסית שיש נבואה ושהאלוה מנבא בני אדם, משגיח עליהם ומצווה אותם. אולם הנחה בסיסית זו מבוססת על היהדות.

מסלול 1: יום א לפרשת וירא
מסלול 2: יום ג לפרשת לך לך

- ✦ מה חסר ב"מופתים" שעשו נביאי האסלאם, עד כדי שאין בהם כדי להוות בסיס החיוב לקיום תורתם?
- ✦ האסלאם החליף את התנ"ך, והנצרות - את האומה. מדוע שיטות "חילופין" אלו גרמו ליצירת האנטישמיות כלפי יהודים?
- ✦ האם הנצרות יכולה להשלים עם מציאות שהיהודים מצליחים או שהם אינם בגלות? האם האסלאם יכול להשלים עם מציאות שארץ הנבואה והמקומות הקדושים נמצאים ברשות ישראל?